

СПІР ПРО ГРОШІ

Кредитні правовідносини між банківськими установами та позичальниками з часів фінансової кризи зазнали суттєвих змін, а разом із ними — і судова практика у цій категорії справ

Володимир СЕМЧУК, керівний партнер мережі судової практики VSLitigation

Минуло п'ять років з часу фінансової кризи 2008 року. Змінилася судова практика в сфері кредитних правовідносин. Змінилися підходи кредитних установ та юристів, що супроводжують справи відповідної категорії. Дещо змінилася кількість справ, але їх ще достатньо, щоб стверджувати

— банкам та позичальникам доведеться розбиратися з цим ще не один рік. Але мало змінилося розуміння кожною стороною кредитних правовідносин, що не можна ставитися до подій 2008 року як до барикади, яка розділила більшість країн на учасників «бойових дій» у рамках кредитного договору. Відбувся розподіл на тих, хто заборгував, і тих, хто дав у борг, на тих, хто готовий повертати борг, і на тих, хто не має такої можливості або бажання, на тих, хто готовий іти на компроміс, і на тих, хто ладен забирати останнє...

Відстоювання власних законних інтересів є правом кожного учасника правовідносин, у цьому випадку кредитних. Але відстоювання інтересів є максимально ефективним за рівних умов сторін у правовідносинах. Баланс прав та обов'язків створює підґрунтя для взаємоприйнятного результату. Проте баланс був порушений ще на стадії укладання кредитних договорів. Так, при укладанні кредитних договорів повернення кредиту забезпечувалося, у більшості випадків, іпотекою. Кожна із

сторін розуміла наслідки неповернення, а забезпечення приймалося з огляду на достатність його вартості для погашення. Відповідно, кожна сторона мала певні права, брала на себе зобов'язання і приймала на себе ризики. Коли настав момент неповернення кредиту і внаслідок кризи відбулося зменшення вартості іпотеки, ризик такого зменшення був віднесений до однієї сторони правовідносин. Інша ж сторона лише мала право розділити такий ризик. Право, але не обов'язок.

Другий приклад, коли в кредитні договори закладається такий розмір штрафних санкцій, який у випадку несвоєчасного повернення кредиту за певний час перевищує тіло кредиту. Таких прикладів вистачає. Можна зайняти позицію «бачили очі» що підписували. Але коли підписували, не передбачали ситуацію умисного неповернення. Жодна із сторін договору не розглядала такий ризик, як наслідки фінансової кризи. Закладений дисбаланс у договорах кредитних правовідносин надає певні переваги в правах та обов'язках, що ускладнює процес досягнення позитивного вирішення спірної ситуації для кожної із сторін.

Тому питання взаємного розуміння, створення підґрунтя для домовленостей, відновлення балансу навіть за рахунок зменшення обсягу своїх прав і прийняття додаткових або нових зобов'язань і ризиків є на сьогодні головним. Усі учасники правовідносин мають достатньо подорослішати, щоб зрозуміти, що компроміс є найкращою формою збереження майбутніх відносин, коштів та можливостей.

Практика застосування судами норм законодавства при вирішенні спорів, що виникають у кредитних правовідносинах. Які зміни у судовій практиці можна відзначити з моменту фінансової кризи?

Іван ХОЛОД, старший юрист судового департаменту АО AVER LEX

У справах, пов'язаних з кредитними правовідносинами, є значна проблема, яка полягає насамперед у відвертій упередженості суддів на безумовну користь банків та інших фінансових установ.

Справи про стягнення грошової заборгованості за кредитом перетворюються на формальний порядок отримання виконавчих документів для їх примусового виконання.

Так, за законом, банківські установи перед судом мають довести належними доказами факт виникнення грошової заборгованості, обґрунтувати її розмір і види, порядок розрахунку з наведеними детальними даними, неналежне виконання покладених зобов'язань за договором позичальником тощо. Як правило, більшість кредитних договорів передбачають, що такі обставини можуть бути встановлені за даними бухгалтерських книг, меморіальних ордерів, виписок та інших первинних документів у розумінні законодавства. Проте, як свідчить судова практика, на підтвердження зазначених обставин банк надає лише інформаційну довідку, називаючи її розрахунком заборгованості, яка здебільшого взагалі не містить даних про

період виникнення грошової заборгованості, формули розрахунку, даних про часткове погашення заборгованості, всіх інших детальних відомостей, які надали б змогу суду, експерту та іншому учаснику перевірити на міцність правильність і повноту його здійснення.

Нерідко судді при розгляді справи нерозсудливо і безпідставно відмовляють у задоволенні заяв і клопотань про витребування в матеріали справи наведених вище і передбачених умовами кредитного договору первинних документів для їх аналізу і дослідження, підготовки мотивованого контррозрахунку з наведення сум, які не можуть перевищувати певний розмір.

Окрім зазначеного, фізичні та юридичні особи у кредитних відносинах, на жаль, поставлені в нерівні умови, оскільки Закон України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» обмежує розмір нарахованої пені за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань подвійною обліковою ставкою НБУ щодо юридичних осіб і не поширюється на фізичних осіб — споживачів кредитних послуг.

Таким чином, зазначені негативні тенденції, характерні цій категорії справ, є неприйнятними.

Юліана МАЛЄЄВА, юрист «Юридичної групи LCF»

Наслідком фінансової кризи був бум судових справ з оскарження кредитних договорів та договорів, укладених на забезпечення виконання позичальником своїх зобов'язань (іпотечних договорів, договорів застави, поруки).

Практика застосування одних і тих самих норм дуже відрізнялася. При цьому відрізнялася не лише практика загальних судів від господарських чи навпаки, а й застосування відповідних норм судами однієї юрисдикції.

Безумовно, велику роль у зменшенні такого різноманіття відіграв Верховний Суд України. Перша спроба узагальнення та створення однакової практики була зроблена ВСУ шляхом формування «Узагальнення судової практики розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин» (лист від 7 жовтня 2010 року).

Надалі практика судів почала формуватися залежно від постанов ВСУ, прийнятих на наслідками перегляду рішень судів касаційної інстанції.

Серед змін у судовій практиці можна відзначити усталення позиції щодо:

— відсутності необхідності для банків отримання індивіду-

альної ліцензії Національного банку України на здійснення операцій з валютними цінностями (для надання кредитних коштів в іноземній валюті);

- незастосування до іпотечних відносин норм, які регулюють відносини поручительства;
- припинення іпотеки/застави/поруки у зв'язку з припиненням кредитного зобов'язання внаслідок ліквідації боржника-юридичної особи (за умови, що ще не прийнято рішення, яке набуло законної сили, про звернення стягнення на предмет застави/іпотеки, стягнення заборгованості з поручителя);
- відсутності необхідності згоди другого з подружжя на укладення кредитного договору, договору поруки;
- необхідність нотаріально посвідченої згоди другого з подружжя на укладення договору іпотеки (щодо майна, яке належить до спільної сумісної власності подружжя);
- неправомірності передачі в іпотеку майнових прав на об'єкти незавершеного будівництва (щодо договорів, укладених до 14 січня 2009 року);
- можливість кредитора звернутися з вимогами до поручителя/іпотекодавця/заставадавця навіть за наявності рішення суду про стягнення заборгованості з боржника, якщо таке рішення суду ще не виконане.

Юліана МАЛЄЄВА, юрист «Юридичної групи LCF»

Не треба забувати, що є як загальні підстави і порядок розірвання договору та наслідки розірвання, так і специфічні для конкретних правовідносин, тобто передбачені за взаємною згодою сторін безпосередньо кредитним договором.

Щодо загальних, то підстави для розірвання договору передбачені статтею 651 Цивільного кодексу України. За загальним правилом, розірвання договору в судовому порядку відбувається у випадку, якщо сторони договору не досягли згоди. Підставою звернення до суду однією із сторін ця норма визначає істотне порушення договору другою стороною; наявність інших випадків, встановлених договором або законом.

Пункт 2 частини 2 статті 651 ЦК України визначає, що істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Стаття 652 ЦК України передбачає можливість розірвання договору за рішенням суду в разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору. При цьому для задоволення відповідних позовних вимог мають бути наявні одночасно такі умови:

- 1) в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане;
- 2) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися;
- 3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору;
- 4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не випливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

Щодо підстав для визнання недійсним кредитного договору, то їх може бути безліч.

Підстава визначається залежно від обставин конкретної справи, порядку укладення кредитного договору, його змісту тощо, а також залежно від мети оскарження кредитного договору. Адже нерідко є випадки оскарження такого договору винятково з метою затягування супутніх процесів про стягнення з позичальника та/чи поручителя заборгованості, звернення стягнення на предмет іпотеки/застави та інші. Хоча, як свідчить остання практика, суди переважно відмовляють у зупиненні провадження зі стягнення заборгованості (звернення стягнення на предмет іпотеки/застави) із зазначеної підстави, вказуючи на презумпцію правомірності правочину.

Наприклад, позичальник звернувся із позовною заявою про визнання недійсним кредитного договору з тієї підстави, що відсоткова ставка, визначена в примірнику кредитного договору банку, відрізняється від відсоткової ставки, вказаної у примірнику договору позичальника. Рішенням суду першої інстанції позов позичальника було задоволено. Суд апеляційної інстанції ухвалив нове рішення, яким відмовив у позові, але з тієї підстави, що фактично сторони не досягли згоди щодо істотної умови кредитного договору — відсоткової ставки, відтак договір є неукладений.

Своєю ухвалою Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 липня 2013 року скасував вказані рішення та передав справу на новий розгляд. Зокрема, суд касаційної інстанції звернув увагу на наявність графіка платежів та сплати відсотків, в яких визначена відсоткова ставка та які підписані особисто позичальником. Крім того, позичальник прийняв умови кредитного договору в повному обсязі, оскільки сплачував платежі згідно з графіком і з розрахунком розміру відсоткової ставки, визначеної в примірнику договору банку.

➤ СУДИ ПЕРЕВАЖНО ВІДМОВЛЯЮТЬ ➤ У ЗУПИНЕННІ ПРОВАДЖЕННЯ ЗІ СТЯГНЕННЯ ЗАБОРГОВАНOSTІ, ВКАЗУЮЧИ НА ПРЕЗУМПЦІЮ ПРАВОМІРНОСТІ ПРАВОЧИНУ

Ще декілька років тому «найпопулярнішою» підставою для оскарження кредитного договору, за яким кошти надавалися у валюті, була відсутність у банку індивідуальної ліцензії Національного банку України на здійснення операцій з

валютними цінностями.

Поширеною на сьогодні залишилася і така підстава, як відсутність у представника позичальника (позичальника — юридичної особи) повноважень на укладення кредитного договору та/чи відсутність подальшого затвердження такого договору вищим органом управління юридичної особи.

Щодо позичальників — фізичних осіб, то, напевно, найпоширенішою підставою є невідповідність умов кредитного договору Закону України «Про захист прав споживачів».

Стосовно ж розірвання чи визнання угод недійсним, знову ж таки треба розбиратися яка стоїть мета. Адже при застосуванні того чи іншого способу настають різні наслідки. Наприклад, при визнанні договору недійсним сторони повертаються в попередній стан, вважається, що договору не було. Тобто в цьому випадку позичальник буде змушений повернути отриманий кредит, а банк — відсотки, комісію, інші платежі. При розірванні — договір припиняє дію на майбутнє, факт укладення не скасовує та вважається, що договір діє до моменту його розірвання (набуття рішенням законної сили), а також діють окремі його умови щодо зобов'язань сторін, спеціально передбачені для застосування на випадок порушення зобов'язань і після розірвання договору.

*Розірвання угоди та визнання договорів недійсними:
підстави, відповідальність сторін, судова перспектива***Тетяна МАТЯШ, юрист практики судових спорів та медіації АО «Юскултум»**

Кредит, це як гріх на душу, — його краще не брати. А якщо серйозно, то в кредитній сфері постраждали всі — і клієнти, і банки. На сьогодні законодавство на стороні позичальника, який захищений і як споживач послуг Законом України «Про захист прав споживача», і як клієнт банку —

Законом України «Про банки і банківську діяльність», і як боржник — Законом України «Про виконавче провадження». Судова практика теж невтішна до проблем банків: заяви банків про забезпечення позовів практично не задовольняються судами, заяви боржників про розстрочку та/або розстрочку виконання рішення навпаки — підтримуються судами дуже часто, новий правовий висновок Верховного Суду України про визнання недійсною умови кредитного договору як несправедливої (рішення від 12 вересня 2012 року в справі № 6-80цс12) створив позичальникам ще більше підстав для зменшення суми боргу за кредитами.

Підсумовуючи судову практику, варто виокремити найпоширеніші підстави, за яких суди визнають кредитні договори, договори іпотеки, застави та поруки недійсними:

- 1) невідповідність умов договорів Закону України «Про захист прав споживачів»;
- 2) відсутність згоди іншого з подружжя;
- 3) відсутність згоди уповноваженого органу (наприклад, органу опіки та піклування);
- 4) зміна істотних умов кредитного/іпотечного договору без згоди поручителя;
- 5) неперед'явлення претензій до поручителя протягом шести місяців з моменту виникнення у банку права вимоги (в разі невстановлення строку в договорі поруки);
- 6) відсутність кадастрового номера земельної ділянки в договорі іпотеки;
- 7) відсутність згоди власників заставленого майна;
- 8) невиконання вимог постанови НБУ № 168 від 10 травня 2007 року «Про затвердження Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту».

Перед банками постала не лише проблема отримання позитивного рішення суду про стягнення кредитного боргу, а й з фактична неможливість виконати рішення суду, особливо з юридичних осіб — боржників. Звичайні способи стягнення проблемних боргів результатів практично не дають, тому досить популярними стали такі судові механізми стягнення великих сум боргу:

- виявлення прихованих активів боржника, в тому числі позови до реєстраторів офшорних компаній — боржників щодо розкриття інформації;
- арешт майна боржника і поручителя як в Україні, так і за кордоном (у тому числі отримання Freezing order, Worldwide freezing order, Mareva injunction, Temporary restraining order);
- транскордонний арбітраж — застосування транскордонних схем стягнення з кінцевих бенефіціарів шляхом подання позовів до міжнародних арбітражних установ;
- стягнення з афілійованої особи — перекладення відповідальності за зобов'язаннями боржника на афілійовані особи — офшори, шляхом подання позову до суду держави, в якій зареєстрована компанія;
- протидія фіктивному банкрутству або процесуальному «диверсіям» зі сторони боржника в процедурі банкрутства;
- притягнення до кримінальної відповідальності менеджмент та власників компанії-боржників за шахрайство, фіктивне підприємництво, ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів, самовільне будівництво чи рейдерство.

ПЕРЕДПЛАТА

• Актуальні проблеми • Відпочинок • Успішні компанії • Тасмниці професії •

Передплатний індекс

08072
у каталозі ДП «ПРЕСА»**У КОЖНОМУ СЛОВІ —
ДОСВІД НАЙКРАЩИХ КОМПАНІЙ**WWW.JURIST.UAОФОРМИТИ ПЕРЕДПЛАТУ ТА ПРИДБАТИ
ПРОДУКЦІЮ ВИДАВНИЦТВА ВИ МОЖЕТЕ
У ВІДДІЛІ ПРОДАЖІВ П»АТ «ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА»

Видавництво ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА

Тел.: (044) 495-27-27

Факс: (044) 495-27-77

www.pravo.ua